

Lásky, vraždy a dynastie: carský Kremlin

Ženy hrály významnou roli v politice uvnitř Kremlu už od dob velkých knížat a prvních carů. Dynastické svazky měly pocho-pitelně velký význam – a kdo mluví o politice založené na rodině, mluví také o mateřství a sexualitě – ale zároveň i o činech velkých kněžen a careven.

Jejich role nebyla dána žádným zákonem, ale podle tradice se měly starat především o blaho svého manžela, přivádět na svět zdravé děti, které mohou přežít, a věnovat se šití a výrobě textilií ke zkrášlení pa-láce a klášterů. Ale příklady ukazují, že od dob Ivana III. až k Petrovi Velikému se podle své povahy a ambicí mohly účastnit politického života.

Některé zemřely v klidu v posteli, jiné za to těžce zaplatily. To jsou rizika spojená s konflikty a intrikami mezi rodinami okolo cara, který se z důvodu vysoké úmrtnosti matek často ženil několikrát, protože se za každou cenu snažil mít dostatek následníků, aby se tak vyrovnal s vysokou úmrtností dětí. Patřit k rodině vládnoucího cara znamenalo mít přístup k nejprestižnějším funkcím. Patřit k rodině

následníka, který své právo prohrál, přinášelo exil, vězení, klášter, nebo smrt.

Pro větší slávu moskevského panství: Ivan III. a Zoé Palaiologovna

Vláda Ivana III., který se narodil jako syn velkého knížete Vasilije II. v roce 1440, znamenala zásadní mezník v historii Ruska. Bylo to období vzniku Moskovie, jejího rozšíření a získání nezávislosti na Zlaté hordě, turkicko-mongolském státním útvaru, který byl v té době už jen stínem sebe sama a pod jehož nájezdy se Rus, to znamená staré Rusko, od XIII. století nacházelo. Ivan III. vedl agresivní politiku také proti dalšímu odvěkému rivalovi: Litvě. Byl prvním velkým knížetem, kterému se dostalo titulu cara. Udělil mu ho byzantský císař. V této době získal Kreml mnohem krásnější podobu a tvar nepravidelného trojúhelníku. Takový, jaký známe i dnes.

Dne 12. listopadu 1472 se velký kníže oženil. Svatba byla v zastoupení, bez přítomnosti budoucího manžela. Jeho ženou se stala Zoé Palaiologovna (1455–1503), neteř posledního byzantského císaře Konstantina XI. Po křtu přijala jméno Sofie. Po pádu byzantského císařství našla císařská rodina útočiště v Římě, u papeže. V dospívání Zoé prošla přísnou výchovou díky dohledu a podpoře papežů Pavla II. a Sixta IV., kteří doufali, že jim poslouží v diplomatických záležitostech. Naučila se číst a psát, ale také práci s jehlou, což se hodilo pro každou dívku z dobré rodiny. Podle italských kronik byla Sofie krásná žena drobné postavy, s živýma a výraznýma očima a výjimečně bílou pletí, což nebránilo jednomu italskému básníkovi, aby ji popsal takto: „Hora tuku. Vše, o čem jsem mohl po všechny noci snít, byly hory másla a tuku.“ V roce 1469 se Řím po zprávě o ovdovení knížete Ivana snažil navázat styky s Moskvou a doufal, že se jí podaří přivést do lůna katolické víry. Papež Pavel II. mu nabídl Zoé

za ženu. Ale pro ruskou stranu znamenalo katolické vyznání mladé dívky problém. Zoé musela být pokřtěna ortodoxně a přijmout pravoslavné jméno Sofie.

Od svého sňatku a příchodu do Moskvy se Sofie bez váhání zapojovala do politických záležitostí svého manžela. Přinesla mu přece prestiž a erb byzantského císařství. Otevřela se tak cesta k myšlence, že Moskva je „Třetím Římem“. Navíc Sofie přivezla z Říma lékaře a také umělce, díky kterým vznikly nejkrásnější kostely Kremľu a nové hradby pevnosti z bílého kamene. Sofie dosáhla dokonce toho, že přijímala své vlastní diplomaty.

Kněžna, přítomná po boku svého manžela během významných přeměn knížectví, se stala nepostradatelnou. Ivan III. vyhledával její rady až do té míry, že od roku 1480 nenajdeme politické rozhodnutí, které by bylo bez Sofiny pečeti. Mnoho let po smrti kněžny prohlásil svědek: „Naše ruská zem žila v klidu a míru. Když sem přišla velkokněžna Sofie s vašimi Řeky, tak se to v naší zemi zamotalo a nastaly velké konflikty.“ Možná to bylo trochu brzy, učinit manželku knížete zodpovědnou za hluboké změny v moskovitské společnosti té doby.

Ivan opustil systém, který přiděloval území bratrům. Měl v úmyslu sjednotit knížectví kolem Moskvy. Zahrnul do něj města Suzdal, Rjazaň, Jaroslavl i další. Podařilo se mu dokonce připojit tzv. svobodnou republiku Novgorod. Tak se zrodila Moskovie, kterou chtěl Ivan sjednotit i po právní stránce. Právě za jeho vlády se objevil první skutečně ruský zákoník. Navíc skoncoval se Zlatou hordou, když jí odmítl dál platit tradičně vyžadovanou daň. Ve všech těchto událostech je vidět ideologie státu, jenž vytvořil základ toho, co historiografie nazývá autokracií. A konečně, příchodem mnohých umělců z Itálie se změnila podoba Moskvy. Bylo to díky novému architektonickému stylu, který se stal součástí ruské kultury tak, jak to ukazují kremelské kostely, postavené většinou v té době.

Následnictví na trůnu knížectví představovalo vždy moment napětí. Nebylo nikdy doopravdy uzákoněno a odehrávalo se podle tradic nástupnictví prvorozeného mužského potomka. Aby předešla nejistotě, předurčovala vládnoucí knížata své nástupce testamentem. Přání zesnulého bylo většinou respektováno, ale nic nezabránilo vypuknutí konfliktů a zpochybnění testamentu. K tomu však docházelo především až v pozdějších obdobích.

V případě nástupce Ivana III. se vše mělo odehrávat normálně, ale právě tady se nejlépe ukázaly taktické schopnosti Sofie, která si velmi obratně pohrávala s dynastickými zápletkami. Velký kníže Ivan III. se poprvé oženil s Marií Borisovnou, dcerou tverského knížete. Ta v roce 1458 porodila syna Ivana, řečeného Mladší, který už dospěl. Při přípravě následnictví jmenoval Ivan III. tohoto svého syna dědicem trůnu. Po smrti první ženy se znovu oženil a Sofie přivedla na svět několik dětí. Svého prvního syna Vasilije by ráda učinila dědicem trůnu, aby mohla využít jeho moci po smrti manžela. Jenže cesta k tomu se zdála uzavřená, navíc když se mladý Ivan Ivanovič stal otcem chlapce. Ale na počátku roku 1490 se jeho zdravotní stav zhoršil. Lékaři diagnostikovali dnu. Sofie nechala poslat z Benátek lék, jenže ten mu nepomohl: Ivan Ivanovič zvaný Mladší zemřel v březnu téhož roku. Mluvilo se o otravě, ale s jistotou se to nikdo neodvážil potvrdit.

Od té chvíle Sofie bez přestání přesvědčovala svého muže, aby jmenoval jako nástupce Vasilije, prvního syna z jejich manželství, a nikoli vnuka Dimitrije, potomka Ivana Mladšího. Ivan přesto určil svým nástupcem Dimitrije. Ti, kteří stranili Vasilijovi, se zmobilizovali, aby zvrátili situaci. Marně. Mnozí bojaři, mezi nimi i bratranec velkoknížete, byli kvůli tomu zajati a popraveni. Obrat nastal díky vojenským kampaním, vedeným Ivanem III. Vasilij v nich dokázal své schopnosti a odvalu, a tak znovu získal přízeň svého otce. V roce

1502 se stal následníkem. Malý Dimitrij a jeho matka naopak upadli v nemilost a duchovní synod je obžaloval z hereze. Zemřeli ve vězení roku 1505 hladem a zimou. Nebo cizí rukou?

Sofie zemřela v dubnu 1503. Na místo posledního odpočinku, do Uspenského chrámu (chrámu Nanebevstoupení Panny Marie), nejposvátnějšího kremelského kostela nacházejícího se v samotném srdci Kremlu, ji vyprovázel majestátní pohřební průvod. Byla pohřbena vedle první manželky Ivana III. Ten o několik měsíců později také onemocněl. Brzy musel vedení státních záležitostí přenechat následníkovi. Zemřel v říjnu 1505 v úctyhodném věku šedesáti pěti let. Vasilijovi III. zanechal území větší, bohaté a především nezávislé, než jakému začínal kdysi panovat on.

Šest žen Ivana Hrozného

25. srpna 1530 se narodil malý Ivan, který zůstal v paměti jako Hrozný (Groznyj). Tuto přezdívku si svými činy plně zasloužil. Způsobem své vlády, dobře známým a protkaným násilnými činy, nezůstal pozadu za jinými evropskými monarchy. Ivan byl prvním panovníkem, který prohlásil sám sebe za cara. Posílil stát, který zdědil po svém otci, Vasiliji III., byl tvůrcem krutých opričníků, předchůdců tajné policie, ale také svou zemi reformoval, i díky četným kontaktům s evropskými vyslanci.

Vláda Ivana Hrozného je také poznamenána jeho rodinnými vztahy a zážitky. Opustil ortodoxní tradici a vstoupil tak do sporu s církví. Podle dochovaných záznamů v pramenech se car oženil nejméně šestkrát. Ženy přicházely na scénu společně se svými rodinami, potom mizely. Vzdálenou ozvěnu můžeme najít v procesu, se kterým se setkáme v kruhu Kremlu za Stalina. Ivan svou zuřivostí připomíná také anglického panovníka Jindřicha VIII. Ale naštěstí pro jeho ženy, žádná nezahynula jeho rukou, Ivan je raději posílal

do kláštera. Podobně jako jeho vláda, tak i rodinná situace doznala prudkých změn v letech 1560–1570.

První žena, která měla vliv na život budoucího cara, byla jeho matka Jelena Glinská (1508–1538), druhá manželka velkého moskevského knížete Vasilije III. Ale už Ivanovo narození bylo pod špatným znamením. Podle kronik udeřila na Moskvu bouře a předpovědi věštců udělaly z dítěte strašlivou metlu, monstrum a zdroj neštěstí. Tyto předpovědi, naplněné předtuchou, přicházely díky málo ortodoxní situaci druhého manželství Vasilije III. Ten byl poprvé ženatý po několika letech, ale i přes mnohé náboženské pouti a dary církvi zůstal bez potomstva, což mu velmi vadilo, protože nechtěl přenechat moc svým bratrům, které neměl rád. Proto se v roce 1526 velkokníže rozhodl zapudit svou první ženu a poslat ji do Pokrovského kláštera. Mluvil se o „přátelském rozchodu“, kdy princezna pochopila zájmy svého manžela. Ale zazněly i hlasy, které poukazovaly na nedostatek nadšení ze strany Solomonie, která prý byla odvedena do kláštera násilím.

Přes věkový rozdíl byl pár tvořený Vasilijem a Jelenou, Vasilijovou druhou ženou, šťastný a sdílel mnohé záliby, jako například hony a koňské dostihy. Vykonal cestu po kláštorech. Tato mladá litevská princezna s pěknými rysy, krásnými rty, velkýma očima a s dobrou výchovou zpříjemnila život stárnoucímu Vasiliji. Ale kníže, ženatý s mladou dívkou kypící zdravím, nadále očekával mužského potomka. Tolik očekávaný syn přišel na svět až v roce 1530, když jeho otci bylo již padesát jedna let. Jelena byla na dvoře pokládána za cizinku, i když její otec i strýc sloužili velkému knížeti, a nevzbuzovala žádné velké nadšení, když porodila dědice a potom ještě o dva roky později druhého chlapce, Jurije. Bohužel tento druhý syn byl velmi slabé konstituce a navíc postižený, což ale nevadilo jeho velkému bratrovi v tom, aby mu vždy prokazoval svou lásku a péči. Ve věku jednoho roku byl Ivan pro jistotu korunován. O dva roky později mu zemřel otec. Jeho vláda nezačala v klidném

období. Navzdory předchozímu uvedení na trůn se začaly vytvářet kolem jeho strýců frakce s cílem připravit ho o trůn. Ale díky inteligenci a manévřům jeho matky Jeleny, která byla v čele vládní regentské rady, se podařilo jeho moc udržet.

Jelena chápala, že postavení jejího syna je křehké, a tak dělala, co bylo v jejích silách, aby bylo dodrženo právo následnictví, ale také aby se Ivan nestal v paláci obětí dvorních intrik. Nečekala tedy na zletilost svého syna v šestnácti letech, aby ho s pomocí metropolity Daniela nechala ve věku tří let prohlásit velkým knížetem moskevským a při té příležitosti mu vložit na hlavu velkoknížecí korunu. Když byl trůn zajištěn, snažila se oslabit pozici ostatních členů regentské vlády. Nechala proto zatknout bratry svého mrtvého manžela a do blízkosti svého syna umístila osoby ze své rodiny. Pro syna Ivana byla ideálem ženy. Během tohoto období se výrazně změnila způsoby u dvora. Velká pozornost byla věnována zevnějšku, nosilo se oblečení v živých barvách, s perlami a drahými kameny. Ženy si bělily obličej a rty barvily narůžovo. Inspirací jim byl polský dvůr, kde se objevila francouzská móda. V roce 1538 však Jelena umírá, pravděpodobně otrávena bojarem Šujským, jehož rodina se chtěla zbavit vlivu regentky.

První fáze Ivanovy vlády se příliš neodklonila od tradice. Během doby, než Ivan dosáhl zletilosti, držela ve svých rukou moc vládní regentská rada, v níž převládali členové rodiny Glinských. Ivan se postupně ujal své role vládce. Jeho tři první manželství byla tradiční, ortodoxní. Když dosáhl věku patnácti, začalo se s přípravou jeho svatby a korunovace jako plnohodnotného panovníka. Aby byla nalezena tuzemská nevěsta, protože ruská diplomacie nedokázala nabídnout žádnou vhodnou princeznu ciziny, byla zorganizována „přehlídka mladých dívek“. Cílem bylo předvést budoucímu ženichovi výběr potenciálních nevěst z bojarských rodin. I když to nebyla obvyklá praktika, nejednalo se o novinku. Tuto taktiku při výběru ženy použil již Vasilij III.

Šťastná vyvolená se jmenovala Anastasije Zacharinová. Její krása byla ohromující, a navíc znala dobře moskevský dvůr a jeho zvyklosti. Její rodina byla vždy na straně Ivana IV. v boji o trůn a její bratři Daniel a Nikita byli přáteli mladého careviče. Dá se říci, že to byla opravdu svatba z lásky. I když před bojarý byl Ivan obhroublý a drsný, se svou manželkou jednal láskyplně a jemně, dbal na její pohodlí a plnil její přání. Zašel dokonce tak daleko, že opustil své milenky.

Manželské štěstí však bylo zkaleno mnoha porody, po nichž následovala předčasná smrt narozených dětí. Ze šesti porodů se jen dva synové, Ivan a Fjodor, dožili dospělosti. Anastasije, unavená těhotenstvími a s celkově podlomeným zdravím, v roce 1559 vážně onemocněla. Po požáru Moskvy v roce 1560, kdy se musela uchýlit do nedaleké vsi Kolomenskoje, náhle zemřela a zanechala po sobě neutěšitelného Ivana.

Z dynastických důvodů nutili rádci cara, aby se rychle znovu oživil. Ivan nebyl proti. Jeden čas se uvažovalo o možnosti nabídnout sňatek Kateřině, sestře polského krále. Ale Ivan se rozhodl posílit spojenectví na jihu a zasnoubil se s čerkeskou princeznou Marií. Od chvíle, kdy se s ní setkal, propadl car půvabu, tak málo obvyklému v Rusku. I když pozdější prameny přisuzovaly Marii špatný vliv na manžela, současníci se shodovali na tom, že byla společenská, milá a půvabná. Byla mladá, vdala se v šestnácti letech, v roce 1561. Na dvoře se jistě cítila odcizeně a chovala se ostýchavě vůči carovi, který byl již ve svých jednatřiceti letech zkušeným mužem. Přes všechnu lásku, kterou k ní choval, mu nikdy nemohla být takovou oporou jako Anastasije. Zbývalo následnictví. V kronikách je pouhá jedna zmínka o těhotenství v průběhu manželství trvajícím šest let. V březnu 1563 se narodil malý Jurij, který zemřel v květnu. A v tom samém roce musel Ivan čelit ještě smrti svého bratra, kterého lékaři nedokázali zachránit.

Právě během tohoto manželství nastal zlom v Ivanově vládě a vedl k období teroru. Smrt jeho milované první ženy a postiženého bratra, který mu byl tak blízký, byly příčinou obratu ve vykonávání moci. Ivan se stal autokratem, který soustředil všechnu moc do svých rukou a svému knížectví vládl železnou rukou, která byla i krutá. Tady je třeba hledat spojitost mezi ztrátou milovaných bytostí a krutostí cara, který prohlásil sám sebe za panovníka, a byl jen krůček od paranoie. V roce 1565, poté, co pohrozil, že se vzdá moci, vyhradil Ivan část území Moskovie *opričnině*, nad kterou měl absolutní moc. Na tomto území založil nový vojenský řád, který naplňovali *opričníci*. Ti byli povoláváni, aby se zbraní v ruce vykonávali carovu často až krutou vůli. Jejich přísaha se podobala zřeknutí se světa: přísahali, že „se už nebudou stýkat se zbytkem obyvatel, dokonce ani se svými rodiči, pod trestem smrti“. V Moskvě jim car nechal postavit velký palác vně Kremľu a sám v něm trávil stále více a více času, vzdálený od své manželky. V této době, i když Marie stále ještě žila, začala další jednání o budoucím carově sňatku. Marii nezbylo nic jiného než se „rozhodnout“ pro klášter.

Od těchto let je vyprávění o vládě Ivana Hrozného protkáno neobyčejně krutými činy. K nim dochází především v době po smrti jeho druhé manželky. V roce 1569 se pár vydal na dlouhou cestu po klášterech. Carevna, která trpěla tuberkulózou, cestu snášela špatně, a nakonec toho samého roku zemřela. Proslýchalo se však, že se car manželky zbavil. Jako odpověď na tyto pověsti car vrátil úder, obžaloval bojara Vladimira Andrejeviče a našel kuchaře, který doznal, že podal jed na jeho příkaz. Bojar i s rodinou byli přinuceni požit inkriminovaný jed, bojarova matka byla odsouzena k vyhnanství v klášteře, ale během její cesty byl vydán rozkaz „zbavit se jí, udušit ji kouřem v truhle v jizbě“.

Ivan Hrozný se stal znovu vdovcem. Na nový sňatek nijak nespěchal, protože podle ortodoxní církve není možné, dokonce ani v případě ovdovění, oženit se víc než třikrát. Byla to tedy jeho poslední šance najít robustní ženu, schopnou rozšířit řady jeho potomstva, které v té době čítalo jen dva syny. V nedobrému rozpoložení číhal Ivan na zradu. Na šlechtu padla hrůza, obávala se nemilosti nebo i vraždy a váhala s nabídkou ženy pro cara. Ten se jednu chvíli chtěl obrátit do ciziny, ale nakonec se rozhodl uspořádat novou „přehlídku mladých dívek“. V roce 1571 přivedli tedy před cara dva tisíce dívek! Ivan přidal k rituálu malou variantu podle svého výběru: lékařskou prohlídku. Vybral si Marfu Sobakinu, pocházející ze staré bojarské rodiny. Snoubenci se často scházeli, poznávali se a Marfa se Ivanovi stále více líbila, už proto, že se podobala Anastasii. Ale snoubenka onemocněla. Ivan odmítl zrušit zasnoubení v naději, že ji lékaři z ciziny dokážou zachránit. Navzdory nemoci se konala svatba. O dva týdny později však carevna zemřela. Příčinou její nemoci a smrti byl jed. Car chystal pomstu, hledal viníky. Nepříliš logicky byli zatčeni rodiče zesnulé, ale po pravých vinících nikdo nepátral.

Podle církevních pravidel se Ivan Hrozný už nemohl oženit. Církevní synod mu ale přece jen udělil výjimku. Učinil tak poté, co jej car ujišťoval, že manželství nebylo naplněno a manželka byla otrávena. Při přehlídce dívek, která umožnila vybrat Marfu, ale také Eudoxii pro careviče Ivana, měl car ještě druhou adeptku. Tou byla Anna Koltovská. A právě ta se stala v roce 1572 čtvrtou Ivanovou manželkou. Carovu okolí se nemohla líbit víc než jiné ženy, protože pocházela z rodiny nižší venkovské šlechty. Stala se proto terčem palácových intrik a pomluv. Především ale bylo toto manželství nevydařené. I když byl Ivan okouzlen krásou a mládím Anny, nedíleli spolu žádné záliby. A navíc mu nedokázala dát dědice. Rok 1575 představuje prudký obrat v Ivanových manželských praktikách.

Láska přestává být důležitá. Ivan si nadále vybíral manželky jen podle jejich schopnosti родit mužské dědice. Když nevyhověly, zapudil je a přinutil vstoupit do kláštera. Anna, která později přijala jméno Darja, byla poslána do Pokrovského kláštera v Suzdal a potom do Tichvinského kláštera na severozápadě Ruska. Tam také v roce 1626 zemřela, čtyřicet dva let po svém manželovi.

Carovu pátou manželku, Annu Vasilčikovou, potkal stejný osud. Protože manželství nebylo v očích církevního práva legální, jeho datum se neobjevuje v pramenech, ale předpokládá se, že to bylo kolem roku 1575. Ivan jednal proti názoru církve, a proto toto manželství znamenalo roztržku mezi vládcem a církevními autoritami. Přineslo ovšem také další etapu v posilování autokracie a moci cara. Stalo se chvílí, od které nebyl úplně jasný počet Ivanových manželství.

Už v roce 1574 mu představili dívku, která se mu velmi líbila: kaštanové vlasy, hluboké oči, střední postava a baculatá, jak to měl car rád. Navíc pocházela z početné rodiny a díky tomu se dala předpokládat plodnost a možnost dát mu syny. Ohledně svého sňatku však znužený car bez váhání začal jednat s Alžbětou I. nebo s některou z jejích neteří. Kolem roku 1576 byla i Anna poslána do Pokrovského kláštera v Suzdal, kde se setkala například s Eudoxií, první ženou careviče Ivana, která byla zapuzena pro neplodnost. Zemřela tam v roce 1577 bez jakéhokoli potomka.

Ivan Hrozný stárl, bylo mu už padesát let, což byl na tu dobu poměrně pokročilý věk. Měl dva syny, ale žádný z nich zatím neměl dědice. A nyní se začalo odehrávat drama, které na počátku dalšího století roznítilo nepokoje v Rusku.

V roce 1580 byl car čím dál tím osamocenější. Tuto izolaci ostatně sám pomohl vytvořit. Zůstali mu jediní blízcí, Nagojovi, kteří mu sloužili už dlouho. Car se tedy oženil s dcerou svého přítele Fjodora Nagoje, Marií. Dívka nebyla příliš nadšena myšlenkou na sňatek se

starým mužem, který měl tendenci posílat manželky do kláštera, ale perspektiva stát se carevnou otevírala zajímavé možnosti. Po sňatku se pokusila zasahovat do rodinného života Ivanových synů, protože se pokládala za jejich nevlastní matku. To se ale nelíbilo snachám, které byly starší než ona. Marie neváhala intrikovat ženskými zbráními, což způsobilo rozhořčení žen její nevlastní rodiny.

Dne 10. nebo 11. listopadu 1581 se odehrálo drama, které Marii pomohlo získat vliv. Ivan Hrozný měl napjaté vztahy se svým starším synem. Vadila mu nezávislost, o kterou se snažil jeho dědic, když už investoval tolik energie do zajištění jeho následnictví. Byl to politický konflikt, nebo rodinná rozepře? Jedno je jisté, car jednal v záchvatu vzteku. Carevič byl již několik měsíců potřeť ženatý – dvě předchozí manželky byly zapuzeny pro neplodnost. Jelena Šeremetěvová neměla daleko do porodu. Ivan Hrozný vstoupil do jejich komnat a spatřil snachu v oblečení, které považoval za příliš vyzývavé. Rozčlil se a začala hádka. Ivan uhodil Jelenu do břicha. Carevič se snažil svou ženu bránit a obvinil otce, že ji chtěl zabít. Otec uhodil syna do hlavy. Boris Godunov, blízký carův rádce, se pokusil ránu zachytit, ale učinil tak příliš pozdě. Po čtyřech dnech carevič zemřel a jeho žena potratila. První dědic a jeho potomstvo odešli z tohoto světa. Zbýval jen jeho bratr, pobledlý a neduživý Fjodor, do kterého car nikdy nevládal žádné velké naděje. To bylo štěstí pro Marii Nagojovou, ještě když navíc v roce 1582 porodila syna Dimitrije. Po Ivanově smrti v roce 1584 už jí stačilo jen vystrnadit Fjodora, aby dostala svého syna, který byl ještě dítětem, na trůn a sama se stala regentkou.

Jenže Fjodor přece jen ještě v tom roce nastoupil na trůn. A zůstal na něm až do roku 1598. Dodal tím jistou dynastickou stabilitu. Ale jeho žena, Irina Godunovová, porodila pouze jednu dceru. Aby zabránil intrikám své nevlastní matky Marie, poslal ji Fjodor i s jejím synem do vyhnanství do Ugliče. Prohlásil manželství svého otce

za neplatné a tím zároveň vyloučil svého nevlastního bratra z následnictví. V roce 1598 Fjodor náhle zemřel, zřejmě na otravu. To byl konec mužské linie dynastie Rurikovců, protože v roce 1591 zemřel malý Dimitrij na epileptický záchvat. Boris Godunov, Fjodorův blízký rádce, byl zvolen zemským sněmem carem. Kvůli nespokojenosti a díky pomoci Marie Nagojové se objevil Lžidimitrij I. a potom Lžidimitrij II. (a další „lžidimitrijové“ tvrdící o sobě, že jsou pravými potomky Ivana IV.). Bylo to období nepokojů, takzvaná *smuta*, která trvala až do zvolení Michaila Romanova v roce 1613 zemským sněmem carem vši Rusi. Teprve potom se vrátil mír.

Petr Veliký a ženy

Jestliže se politika v autokratických režimech stále prolíná se soukromým životem, bylo tomu tak především za vlády Petra Velikého. Aniž bychom zabředli do laciné psychologie, je třeba konstatovat, že určité okolnosti, které carevič Petr viděl během svého dětství, částečně poznamenaly jeho politická rozhodnutí. A to přinejmenším dokud byla Moskva sídelním městem a Kreml centrem moci. Tady rozplétal intriky, dobýval postupně moc a připravoval předěl, který pro Rusko znamenalo následování západních vzorů. Přestěhování dvora do Petrohradu bylo symbolem překonání tradic a potvrzení moci bez kompromisů. V Moskvě kolem mladého careviče kroužily ženy: jeho zbožňovaná matka Natálie Naryškinová, jeho obávaná nevlastní sestra Sofie, ale také nevýrazná manželka a milenky z podhradí.

Natálie Naryškinová byla až do své smrti v roce 1694 pilířem Petrovy existence. Se svou inteligencí a bystrostí byla cennou synovou rádkyní. Především proto, že měla jistou schopnost odvracet palácové intriky. Ale hlavně byla pro svého syna milující a něžně milovanou matkou, jak ukazuje začátek dopisu, poslaného z Preslavi 20. dubna 1689: „Mé zbožňované mamineče, nejdražší vládkyni

carevně a velkokněžně Natálii Kirilovně, tvůj chlapecek (...) Petruška touží slyšet zprávy o Tvém zdraví. Díky Tvým modlitbám se nám daří dobře, a dvacátého dne měsíce bylo jezero celé zalité světlem.“

Carevič Petr se narodil roku 1672 z druhého manželství cara Alexeje I. Když zemřela jeho první žena Maria Milovská, car se znovu oženil s Natálií Naryškinovou. Ta starému vládci přinesla mládí a radost. Jejich společný život byl šťastný, oba manželé sdíleli mnoho zálib a měli společné zájmy, jako například dlouhé procházky a divadlo. Jenže nová carevna se znelíbila bojarům u dvora. Pocházela z venkovské šlechty, ale byla rodiči poslána do Moskvy a vychována svým kmotrem Artamonem Matvejevem, vlivným bojarem a Alexejovým oblíbencem. Ačkoliv se konala „přehlídka dívek“, bylo už víceméně rozhodnuto. Car podlehl půvabu dívenky při setkáních u svého přítele.

Natálie byla vychována „podle evropského způsobu“, tak jak to bylo zavedeno u jejího ochránce. I když plnovousy ještě nezmizely, názory a způsob života se již měnily. Matvejevův dům byl centrem nové moskevské kultury. Matvejev vlastnil tiskárnu, ohromnou knihovnu, zajímavou sbírku obrazů. U něj se v Moskvě setkávali bohatí obchodníci z ciziny. Večer bývalo možné slyšet hru na varhany nebo housle. Natálie rozkvétala v tomto prostředí, naučila se mluvit několika cizími jazyky. Bylo tedy jasné, že ona se neskloní před tradicemi, které uzavíraly ženu doma a určovaly jí vyšívání a starost o děti. Ona bude „emancipovanou“ ženou. Tento evropský směr předá svému synovi, který ho dokáže zúročit.

Pro Petra byla matka také člověkem, který ho chránil před dvorskými intrikami, které často končily krvavě. Když v roce 1676 zemřel car Alexej, nastoupil po něm jeho starší syn Fjodor III., kterému bylo čtrnáct let a vládl až do své smrti v roce 1682, kdy zemřel ve věku dvaceti let, bez potomstva. Jeho smrt byla následkem koliky, která